

مدیریت بحران و ریسک

(رشته علوم اجتماعی)

www.ketab.ir

دکتر علی ربیعی سمیرا سادات پور حسینی

سرشناسه	: ریبعی، علی، ۱۳۳۴-
عنوان و نام پدید آور	: مدیریت بحران و ریسک/ مولفین علی ربیعی، سمیراسادات پورحسینی.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	: هفده، ۱۷۸ ص.
فروست	: دانشگاه پیام نور؛ ۱۷۱۵، گروه علوم اجتماعی؛ ۱/۵۵.
شابک	: 978 - 964 - 387 - 757 - 6
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا.
یادداشت	: چاپ قبلی: تیس، ۱۳۹۲.
یادداشت	: کتابنامه .
موضوع	: مدیریت بحران -- آموزش برنامه ای.
شناسه افزوده	: پورحسینی، سمیراسادات، ۱۳۶۰-
شناسه افزوده	: دانشگاه پیام نور.
رده بندی کنگره	: الف ۱۳۹۲ م ۴۹/۲۳ HD۴۹/۲۳
رده بندی دیویی	: ۶۰۵۸/۴۰۵۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۱۴۴۶۱۱

دانشگاه پیام نور

مدیریت بحران و ریسک

مؤلفان: دکتر علی ربیعی - سمیراسادات پورحسینی

ویراستار علمی: دکتر رضا رسولی

تهیه و تولید: مدیریت تولید محتوا و تجهیزات آموزشی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

نوبت و تاریخ چاپ: چاپ اول آذر ۱۳۹۲

شابک: ۶- ۷۵۷- ۳۸۷- ۹۶۴- ۹۷۸

ISBN: 978 - 964 - 387 - 757 - 6

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی‌های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد و فروش

آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید

(کلیه حقوق نشر اعم از چاپی، الکترونیکی، تصویری، صوتی و اینترنتی برای دانشگاه پیام نور محفوظ است)

قیمت: ۴۹۰۰۰ ریال

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار ناشر

کتاب‌های دانشگاه پیام نور حسب مورد و با توجه به شرایط مختلف یک درس در یک یا چند رشته دانشگاهی، به صورت کتاب درسی، متن آزمایشگاهی، فرادرسی، و کمک‌درسی چاپ می‌شوند.

کتاب درسی نمره کوشش‌های علمی صاحب اثر است که براساس نیازهای درسی دانشجویان و سرفصل‌های مصوب تهیه و پس از داوری علمی، طراحی آموزشی، و ویرایش علمی در گروه‌های علمی و آموزشی، به چاپ می‌رسد. پس از چاپ ویرایش اول اثر، با نظرخواهی‌ها و داوری علمی مجدد و با دریافت نظرهای اصلاحی و متناسب با پیشرفت علوم و فناوری، صاحب اثر در کتاب تجدیدنظر می‌کند و ویرایش جدید کتاب با اعمال ویرایش زبانی و صوری جدید چاپ می‌شود.

متن آزمایشگاهی (م) راهنمایی است که دانشجویان با استفاده از آن و کمک استاد، کارهای عملی و آزمایشگاهی را انجام می‌دهند.

کتاب‌های فرادرسی (ف) و کمک‌درسی (ک) به منظور غنی‌تر کردن منابع درسی دانشگاهی تهیه و بر روی لوح فشرده تکثیر می‌شوند و یا در وبگاه قرار می‌گیرند.

مدیریت تولید محتوا و تجهیزات آموزشی

فهرست مطالب

پیشگفتار

مقدمه

یازده

پانزده

۱

فصل اول. بحران‌های طبیعی

۱

اهداف رفتاری فصل

۱

۱-۱ مقدمه

۲

۲-۱ مروری بر تعاریف مختلف بحران

۲

۳-۱ سایر واژه‌هایی که معادل بحران به کار گرفته می‌شوند

۵

۴-۱ خصوصیات بحران‌ها

۶

۵-۱ شاخص‌های شرایط بحرانی

۶

۶-۱ سطوح بحران

۷

۱-۶-۱ سطح صفر

۷

۲-۶-۱ سطح یک

۷

۳-۶-۱ سطح دو

۸

۴-۶-۱ سطح سه

۸

۷-۱ طبقه‌بندی بحران

۹

۱-۷-۱ طبقه‌بندی براساس منشأ

۱۰

۲-۷-۱ طبقه‌بندی براساس سرعت شروع

۱۰

۸-۱ بحران طبیعی

۱۰

۱-۸-۱ زلزله

۱۱

• مشخصات زلزله

۱۱

• اثرات زلزله

۱۲

۱-۸-۲ سونامی

۱۲

۱-۸-۳ زمین‌لغزه یا رانش زمین

۱۲

۱-۸-۴ بهمن

۱۳

۱-۸-۵ توفان

۱۳

• توفان تندری

۱۳

• توفان زمستانی

۱۴

• توفان شن

۱۴	۱-۸-۶ تندباد
۱۴	۱-۸-۷ خشکسالی
۱۵	۱-۸-۸ گرمای شدید
۱۵	۱-۸-۹ بارش برف و یخبندان
۱۵	۱-۸-۱۰ رعد و برق
۱۶	۱-۸-۱۱ سیل
۱۶	• عوامل به وجود آورنده سیل
۱۷	۱-۸-۱۲ آتشفشان
۱۸	۹-۱ همه گیری ها
۱۸	۱-۹-۱ همه گیری های عالم گیر
۱۹	۱-۹-۲ همه گیری های بومی
۱۹	خلاصه فصل

۲۱	فصل دوم. مبانی مدیریت بحران
۲۱	اهداف رفتاری فصل
۲۱	۲-۱ مقدمه
۲۲	۲-۲ تعریف مدیریت
۲۴	۲-۳ سطوح مدیریت
۲۴	۲-۳-۱ مدیران عملیاتی
۲۴	۲-۳-۲ مدیران میانی
۲۴	۲-۳-۳ مدیران ارشد
۲۵	۲-۴ سطوح مدیریت بحران
۲۵	۲-۵ مهارت های مدیریت
۲۶	۲-۶ مهارت های مورد نیاز مدیران بحران
۲۶	۲-۶-۱ مهارت های فنی مدیریت بحران
۲۷	۲-۶-۲ مهارت های انسانی مدیریت بحران
۲۷	۲-۶-۳ مهارت های ادراکی مدیریت بحران
۲۷	۲-۷ مدیریت بحران
۲۸	۲-۷-۱ مدیریت دانش و بحران
۲۸	۲-۷-۲ تعریف مدیریت بحران
۳۰	۲-۷-۳ اهداف مدیریت بحران
۳۰	۲-۷-۴ وظایف مدیریت بحران
۳۰	• برنامه ریزی در مدیریت بحران
۳۳	• تصمیم گیری در مدیریت بحران
۳۵	• هماهنگی در مدیریت بحران
۳۷	• سازماندهی در مدیریت بحران
۴۲	• کنترل در مدیریت بحران
۴۵	• بسیج منابع در مدیریت بحران
۴۸	۲-۸ سیاست ها در مدیریت بحران
۴۹	۲-۹ تفاوت مدیریت بحران با مدیریت عمومی

۵۰	۱۰-۲ وظایف خاص مدیران بحران
۵۱	۱۱-۲ خصوصیات مدیر بحران
۵۲	۱۲-۲ فرایند مدیریت بحران
۵۵	۱۳-۲ الگوهای رایج در مدیریت بحران
۵۵	۱-۱۳-۲ مدل سستی
۵۵	۲-۱۳-۲ مدل انتقباضی انبساطی
۵۵	۳-۱۳-۲ مدل کیمبرلی
۵۶	۴-۱۳-۲ مدل گزالس هررو و پرات
۵۶	۵-۱۳-۲ مدل حلقوی
۵۷	۶-۱۳-۲ مدل مانیتوبا
۵۷	۷-۱۳-۲ مدل فینک
۵۸	۸-۱۳-۲ مدل لچات
۵۸	۹-۱۳-۲ مدل مچراف و پیرسون
۵۸	۱۰-۱۳-۲ مدل مک کانکی
۵۹	۱۱-۱۳-۲ مدل دو بخشی مدیریت بحران
۵۹	۱۲-۱۳-۲ مدل ریچی و پورحسینی
۶۱	۱۴-۲ دیدگاه‌ها و رویکردهای مدیریت بحران
۶۲	۱۵-۲ سیستم‌های مدیریت بحران
۶۲	۱-۱۵-۲ سیستم فرماندهی سانحه (ICS)
۶۳	• زمان استفاده از ICS
۶۴	• تشکیلات ICS
۶۵	• ویژگی‌های سیستم فرماندهی سوانح
۶۵	• وظایف و مسئولیت‌های اصلی فرمانده سانحه
۶۶	۲-۱۵-۲ سیستم مدیریت سانحه (IMS)
۶۶	۳-۱۵-۲ سیستم ملی مدیریت سوانح (NIMS)
۶۹	۱۶-۲ مشخصاتی که سامانه ملی مدیریت بحران فاقد آنها می‌باشد:
۶۹	خلاصه فصل

۷۱	فصل سوم. مدیریت ارتباطات و اطلاعات
۷۱	اهداف رفتاری فصل
۷۱	۱-۳ مقدمه
۷۲	۲-۳ ارتباطات در بحران
۷۴	۱-۲-۳ نقش ارتباطات و اطلاعات در بحران
۷۷	۲-۲-۳ اطلاعات و پیشگیری از بحران
۷۹	۳-۲-۳ زیرساخت‌های ارتباطی
۷۹	۴-۲-۳ مدیریت ارتباطات
۸۰	۵-۲-۳ آموزش ارتباطات بحران
۸۱	۶-۲-۳ مطالعات زمینه‌ای
۸۲	۷-۲-۳ مدیریت ارتباطات رسانه‌ای
۸۴	۳-۳ مقابله با شایعه
۸۴	۴-۳ سخنگویی ستاد بحران

۸۶	۵-۳ مدیریت پیام
۸۷	۶-۳ رسانه‌های جدید و مدیریت بحران
۸۸	خلاصه فصل

۸۹	فصل چهارم. مشارکت مردمی در مدیریت بحران
۸۹	اهداف رفتاری فصل
۸۹	۱-۴ مقدمه
۹۰	۲-۴ تعریف مشارکت
۹۱	۳-۴ تعریف مشارکت اجتماعی
۹۱	۴-۴ ضرورت مشارکت اجتماعی
۹۲	۵-۴ نقش مردم در مدیریت بحران
۹۶	۶-۴ فرهنگ و مشارکت در بحران
۹۸	۷-۴ عوامل مؤثر بر مشارکت افراد
۹۸	۱-۷-۴ آگاهی
۹۸	۲-۷-۴ دیدگاه، باورها و نگرش‌ها
۹۸	۳-۷-۴ انگیزه
۹۸	۴-۷-۴ اعتماد به دولت
۹۹	۸-۴ همکاری در قالب تشکلهای مردمی و سازمانهای مردم نهاد
۹۹	۱-۸-۴ ساختار مشخص
۹۹	۲-۸-۴ عدم وابستگی به دولت
۹۹	۳-۸-۴ غیرانتفاعی بودن
۱۰۰	۴-۸-۴ عدم انجام فعالیت‌های سیاسی
۱۰۰	۹-۴ نقش سازمانهای مردم نهاد در مدیریت بحران
۱۰۰	۱-۹-۴ فرهنگ‌سازی
۱۰۰	۲-۹-۴ ارزیابی و نظارت
۱۰۱	۳-۹-۴ ایجاد هماهنگی بین دولت و مردم
۱۰۱	۴-۹-۴ حضور در صحنه بحران
۱۰۱	۱۰-۴ اشاره‌ای به ساختار مدیریت بحران چند کشور جهان با تاکید بر نقش سازمانهای مردم نهاد
۱۰۲	۱-۱۰-۴ افغانستان
۱۰۲	۲-۱۰-۴ ایالات متحده آمریکا
۱۰۳	۳-۱۰-۴ ترکیه
۱۰۳	۴-۱۰-۴ چین
۱۰۴	۵-۱۰-۴ ژاپن
۱۰۵	۱۱-۴ رویکرد جامعه محور در مدیریت بحران
۱۰۶	• اهداف رویکرد مدیریت جامعه محور بحران
۱۰۷	خلاصه فصل

۱۰۹	فصل پنجم. مدیریت شهری
۱۰۹	اهداف رفتاری فصل
۱۰۹	۱-۵ مقدمه

۱۱۰	۲-۵ تعریف شهر
۱۱۱	۳-۵ مدیریت بحران در شهرها
۱۱۲	۴-۵ مدیریت شهری
۱۱۴	۵-۵ تعریف برنامه‌ریزی شهری
۱۱۴	۶-۵ رابطه مدیریت شهری و برنامه‌ریزی شهری
۱۱۵	۷-۵ برنامه‌ریزی شهری مبتنی بر برنامه‌ریزی پیشگیری از خطر
۱۱۶	۸-۵ برنامه‌ریزی‌های لازم جهت صصون‌سازی شهرها در برابر بلایای طبیعی
۱۱۷	۹-۵ سیری اجمالی بر وضعیت مدیریت شهری ایران
۱۱۸	خلاصه فصل

۱۲۱	فصل ششم. بررسی پیامدهای پس از بحران
۱۲۱	اهداف رفتاری
۱۲۱	۱-۶ مقدمه
۱۲۲	۲-۶ پیامدهای عمومی بحران
۱۲۳	۳-۶ پیامدهای اقتصادی بحران
۱۲۴	۴-۶ پیامدهای سیاسی بحران
۱۲۴	۵-۶ پیامدهای فرهنگی بحران
۱۲۵	۶-۶ پیامدهای اجتماعی بحران
۱۲۵	۷-۶ پیامدهای روانی بحران
۱۲۶	۸-۶ اثرات بحران بر بهداشت و سلامتی
۱۲۷	۹-۶ آثار بحران بر روی گروه‌های ویژه
۱۲۷	۱-۹-۶ کودکان و نوجوانان
۱۲۸	۲-۹-۶ زنان
۱۲۸	۳-۹-۶ سالمندان
۱۲۸	۴-۹-۶ معلولین و بیماران
۱۲۹	۵-۹-۶ معتادین
۱۲۹	۶-۹-۶ امدادگران و سایر کارکنان امداد و نجات
۱۳۰	۱۰-۹-۶ قربانیان ثانویه
۱۳۱	۱۱-۹-۶ بلایای ثانویه
۱۳۱	۱۲-۹-۶ روش‌های کاهش اثرات بحران
۱۳۳	۱۳-۹-۶ بیمه و مدیریت بحران‌های طبیعی
۱۳۳	۱۴-۹-۶ اصول عمومی مداخله در بحران
۱۳۵	خلاصه فصل

۱۳۷	فصل هفتم. تحلیل نقاط ضعف و نقاط قوت مدیریت بحران مطالعه موردی ایران
۱۳۷	اهداف رفتاری فصل
۱۳۷	۱-۷ مقدمه
۱۳۸	۲-۷ تاریخچه مدیریت بحران در ایران
۱۴۰	۳-۷ سازمان مدیریت بحران در ایران

- ۱۴۱ ۴-۷ بحران‌های طبیعی در ایران
- ۱۴۲ ۵-۷ سابقه بحران در ایران
- ۱۴۴ ۶-۷ مشکلات مربوط به اصول مدیریت (برنامه‌ریزی، سازماندهی، تصمیم‌گیری، هدایت و رهبری، نظارت و کنترل) و ارائه راهکار
- ۱۴۸ ۷-۷ مشکلات مربوط به قوانین و دستورالعمل‌ها در حوزه مدیریت بحران
- ۱۴۹ ۸-۷ مشکلات مدیریت اطلاعات و ارتباطات
- ۱۵۰ ۹-۷ مشکلات مربوط به بودجه مدیریت بحران
- ۱۵۰ ۹-۷ این مشکل، بیشتر مربوط به عدم مدیریت بودجه
- ۱۵۱ ۹-۷ عملیات بحران همواره پرهزینه و کیفی است.
- ۱۵۲ ۷-۱۰ مشکلات مربوط به حمایت روانی در بحران
- ۱۵۴ ۷-۱۱ مشکلات مشارکت مردمی در بحران
- ۱۵۵ ۷-۱۲ مشکلات فرهنگی در مدیریت بحران
- ۱۵۶ ۷-۱۳ مشکلات بهداشتی و درمانی در مدیریت بحران
- ۱۵۸ ۷-۱۴ نقاط قوت مدیریت بحران
- ۱۵۹ ۷-۱۵ ساختار سازمانی مناسب برای مدیریت بحران در ایران
- ۱۶۰ ۷-۱۶ تصمیم‌گیری و تمرکز
- ۱۶۰ ۷-۱۷ مدیریت بحران، تمرکز یا عدم تمرکز
- ۱۶۱ ۷-۱۸ مدیریت بحران، رسمیت یا عدم رسمیت
- ۱۶۱ ۷-۱۹ فرهنگ سازمانی در مدیریت بحران
- ۱۶۲ ۷-۲۰ سبک‌های رهبری
- ۱۶۳ • سبک رهبری مناسب در مدیریت بحران
- ۱۶۵

خلاصه فصل

واژه‌نامه

- ۱۶۵ فارسی - انگلیسی
- ۱۶۷ انگلیسی - فارسی

منابع

- ۱۶۹ فارسی
- ۱۷۵ لاتین

پیشگفتار

گسترده شدن شهرها در سده اخیر، پیداشدن کلان شهرها و تجمع جمعیت انسانی زیاد در شهرها، مدیریت بحران ناشی از بلایای طبیعی را به یک ضرورت در مدیریت شهری نوین تبدیل ساخته است. یکی از آسیب‌های شهرنشینی نوین مواجه شدن انبوه انسان‌ها با بلایای طبیعی است. این شرایط، زمینه متاثر شدن جمعیت انسانی به‌طور انبوه را از پدیده‌های مختلف فراهم ساخته است. پیامدهای بحران ناشی از بلایای طبیعی محدود به حوزه خاص خود نشده و حوزه‌های دیگر در حیات اجتماعی را متأثر می‌سازد. شواهد نشان می‌دهد بحران‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در نتیجه بحران ناشی از بلایای طبیعی به سرعت شکل گرفته و بروز می‌نماید. حتی ناکارآمدی دولت‌ها بعد از وقوع بحران‌ها منجر به بی‌ثباتی دولت‌ها خواهد شد. ازسویی دیگر به هم ریختن شرایط تعادل اجتماعی و ضعیف شدن کارکردهای نهادهای اجتماعی نیز از پیامدهای شناخته شده محسوب می‌شوند. به‌وجود آمدن شرایط خاص در جامعه، بروز رفتارها و کنش‌های اجتماعی مختلف بعد از بحران‌ها قابل مشاهده است. به نظر می‌رسد ضرورت برنامه‌ریزی جامع اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی و به‌خصوص برنامه‌ریزی‌های شهری نیازمند توجه توسط مدیران بحران می‌باشند. به‌طور کلی مدیریت بحران یک بحث میان رشته‌ای است و الزاماً نیازمند ادراک مباحث جامعه‌شناسی، روان‌شناسی اجتماعی و فردی، مدیریت، و نیز در مواردی با رشته‌های علوم سیاسی، حقوق، علوم اقتصادی و محیط زیست، سروکار دارد. موضوع این کتاب ضمن گونه‌شناسی بحران، آشنایی با مفاهیم، الگوها و اصول مدیریت بحران، بررسی نقاط ضعف و نقاط قوت آن و عوامل مؤثر بر موفقیت آن می‌باشد. کانون و توجه اصلی این کتاب بر مدیریت بحران‌های طبیعی استوار شده است و پیرامون آن با گرایش بحران‌های شهری سامان یافته است. در سال‌های اخیر ریسک شهرهای بزرگ ایران در برابر حوادث و سوانح غیرمترقبه افزایش داشته است. بحران‌های شهری ناشی از بلایای

طبیعی جزء لاینفک بحث مدیریت شهری است و این موضوع در کلان شهرها شکل بسیار پیچیده‌تری به خود می‌گیرد. امروزه در شرایطی که بیشترین جمعیت جهان در مناطق شهری زندگی می‌کنند، وقوع حوادث طبیعی به‌ویژه زلزله در شهرها به چالشی عمده در روند توسعه پایدار تبدیل شده‌است. ایران از جمله کشورهایی است که به لحاظ شرایط جغرافیایی و طبیعی دارای انواع بحران‌های طبیعی و ناخواسته می‌باشد. نگاهی به تاریخ بحران‌های طبیعی در ایران و مطالعات در حوزه‌های علمی مرتبط نشان می‌دهد که ایران از جمله ده کشور بلاخیز در جهان بوده و سالانه خسارات سنگینی در اثر انواع بلایا متحمل می‌شود.

کشورهای درگیر بحران‌های طبیعی مراکز مطالعاتی متعددی را جهت مطالعه پیرامون مدیریت بحران، از پیش‌بینی و احتمال وقوع بحران تا شیوه‌های مدیریت بحران تشکیل داده و ساختارهای مناسب تعین می‌کنند. مطالعه پیرامون مدیریت بحران یکی از مطالعات مهم در کشورهایی است که به نوعی با بحران‌های طبیعی روبه‌رو هستند. حتی برخی از دانشگاه‌های معتبر رشته‌هایی با عناوین مدیریت بحران و با گرایش به بحران‌های طبیعی ایجاد نموده‌اند. این کتاب سعی نموده علاوه بر مطالعات کتابخانه‌ای، مطالعه اسناد موجود در حوزه مدیریت بحران و جمع‌آوری مطالعات صورت گرفته پیشین، با انجام مصاحبه عمیق و تحقیق میدانی از متخصصانی که در بحران‌های گذشته به نحوی بخشی از مدیریت را بر عهده داشته‌اند، به آسیب‌شناسی مدیریت بحران بپردازد. مطالعه‌کنندگان این کتاب ابتدا با مباحث نظری پیرامون مدیریت بحران و ابعاد آن آشنا شده و سپس با نتایج مطالعات پیمایشی و پژوهشی که در رابطه با آسیب‌شناسی مدیریت بحران توسط مؤلفین کتاب حاضر صورت گرفته است و راهکارهای پیشنهادی آن آشنا خواهند شد. برای نیل به اهداف کتاب در فصل اول، به بررسی تعاریف مختلف بحران و انواع بحران‌های طبیعی پرداخته شده است. در فصل دوم، مبانی مدیریت بحران، اهداف، مراحل، دیدگاه‌ها و رویکردها مورد اشاره قرار می‌گیرند. فصل سوم، بر مدیریت اطلاعات و ارتباطات در مدیریت بحران متمرکز است. فصل چهارم، به نقش مردم و مشارکت مردمی در مدیریت بحران اشاره دارد. فصل پنجم، بر مدیریت شهری، اهمیت و ضرورت آن متمرکز است. فصل ششم، به بررسی پیامدهای پس از بحران می‌پردازد و در نهایت فصل هفتم، به نتایج مطالعات

نویسندگان این کتاب در زمینه آسیب‌شناسی مدیریت بحران و تحلیل نقاط ضعف و قوت آن در ایران پرداخته است.

این کتاب برای دانشجویان رشته مدیریت با گرایش‌های مختلف به‌خصوص مدیریت بحران، مدیریت دولتی و مدیریت اجرایی، رشته‌های جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و نیز محیط زیست مفید خواهد بود. بدیهی است یافته‌های این کتاب برای مسئولین ذیربط ستادهای مدیریت بحران دارای کاربردهای عملی جهت برنامه‌ریزی و اصلاح ساختارهای موجود می‌باشد. خوانندگان پس از مطالعه این کتاب با مفاهیم، تعاریف و دیدگاه‌ها درخصوص بحران آشنا خواهند شد. همچنین با اصول و چارچوب‌های مدیریت بحران‌های طبیعی آشنا شده و در نهایت به نقاط ضعف و قوت مدیریت بحران واقف خواهند شد.

در پایان از تمامی مدیران و کارشناسان سازمان‌هایی که در انجام تحقیقات ما را صمیمانه یاری کردند و در واقع نتایج به دست آمده حاصل استفاده از نظرات و تجارب ایشان می‌باشد تشکر می‌نماییم. همچنین از حمایت‌های بی‌دریغ مدیریت تدوین دانشگاه پیام نور به‌خصوص آقای ثمری و کارشناسی ذیربط، سرکار خانم مینا حاجی انزهایی کمال سپاسگزاری را داریم.

از تمامی اساتید، دانشجویان و صاحب‌نظران سپاسگزار خواهیم بود اگر با نظرات و راهنمایی‌های اصلاحی خویش زمینه تکامل این کتاب را برای چاپ‌های آتی فراهم نمایند.

دکتر علی ربیعی

دانشیار گروه مدیریت رسانه و ارتباطات دانشگاه پیام نور

سمیرا سادات پورحسینی

پژوهشگر مرکز تحقیقات مدیریت ارائه خدمات سلامت، دانشگاه علوم پزشکی کرمان

www.ketab.ir

و قطعاً شما را به سختی‌هایی از قبیل ترس و گرسنگی، و کاهش در اموال و جان‌ها و محصولات می‌آزماییم و مژده باد بر آنان که صبر پیشه می‌کنند (بقره ۱۵۵)

مقدمه

بحران‌های طبیعی بخش جدایی‌ناپذیر زندگی بشری هستند. بحران‌های طبیعی ناخواسته به وقوع می‌پیوندند. شاید نتوان از وقوع آنها جلوگیری کرد اما می‌توان آنها را مدیریت نمود. تا زیان کمتری را بر جوامع تحمیل کنند. از سویی حیات بشر همراه با مواجهه بحران‌های متعدد بوده است. به‌طور طبیعی انسان‌ها برای روبه‌رو شدن با حوادث طبیعی، اقدام به واکنش و تجربه‌اندوژی می‌نموده‌اند. شکل‌گیری اجتماعات و جوامع، زندگی‌های جمعی و پیدایش شهرها، اقدامات مقابله با بحران را از حالت فردی و خانوادگی جدا ساخته و در قالب سازمان‌های اولیه شکل داده است. پس از انقلاب صنعتی و شکل‌گیری ملت - دولت‌های نوین، دولت‌ها متکفل برنامه‌ریزی و سازماندهی و ایجاد نهادهای مناسب برای مدیریت بحران گردیدند. به‌رغم پیشرفت‌های شگفت‌انگیز علمی هنوز مقابله با بحران‌های طبیعی، یک مشکل اساسی برای دولت‌ها به حساب می‌آید. همچنین در مقابله با بحران‌های نوین جهانی مثل گرم‌شدن کره زمین و گسترش بیماری‌های فرامنطقه‌ای، هنوز بشر به سازوکارهای مؤثری برای مدیریت آنها دست نیافته است. تلاش برای افزایش دانش مقابله با بحران و کارآمد کردن نهادها و سازمان‌های مرتبط یک ضرورت جدی برای همه دولت‌ها به حساب می‌آید. با توجه به اینکه بحران، قابل مطالعه است، و این مطالعات به خوبی آموزنده هستند. سطح آگاهی و آمادگی عمومی به میزان قابل توجهی در سرتاسر جهان در حال افزایش است، و استراتژی‌های جدید برای پیشگیری، پاسخ و بازسازی در راستای طیف وسیعی از فعالیت‌های انسانی گسترش یافته است (آمدال، ۲۰۰۱: ۲). مدیریت بحران یکی از نیازهای مهم جوامع امروز به شمار می‌آید. این موضوع در کشورهای در حال توسعه از اهمیت بیشتری برخوردار است چون به دلایل گوناگونی کشورهای در حال توسعه در مقایسه با کشورهای پیشرفته در مواجهه با بلایا دچار صدمات و خسارات بیشتری می‌شوند. از جمله این علل می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- بیشتر کشورهای در حال توسعه در نواحی استوایی و نیمه‌استوایی واقع‌اند و به همین دلیل در برابر حوادث ناشی از تغییرات آب و هوایی مثل باران‌های سیل‌آسا، سیل، رانش زمین، خشکسالی و آتش‌سوزی جنگل‌ها از آسیب‌پذیری بیشتری برخوردارند.

- در کشورهای در حال توسعه در نتیجه رشد جمعیت، توسعه شهرنشینی و تراکم جمعیت، مخاطرات انسان ساخت نیز به مخاطرات طبیعی مثل واقع شدن شهرها و روستاها در دره‌ها و شیب‌های در معرض سیل و رانش زمین افزوده شده است.

- دولت‌ها و مقامات در کشورهای در حال توسعه فاقد منابع و ظرفیت‌های مالی، انسانی، سازمانی و قانونی برای کاهش خطرات ناشی از بلایا از طریق پیشگیری و آمادگی مؤثر در برابر بلایا هستند.

- فقر سبب آسیب‌پذیری بیشتر مردم در برابر بلایا شده و درعین‌حال بر روی ظرفیت‌ها و توانمندی‌های آنها اثر محدودکننده دارد. از سوی دیگر رخداد بلایا خود منجر به اختلال در امنیت اجتماعی و مالی می‌گردد و این امر در جوامع فقیر نمود بیشتری می‌یابد.

مجموعه این عوامل باعث می‌شود تا کشورهای در حال توسعه در معرض خطر بیشتری قرار گیرند. به این ترتیب زنجیره‌ای از علل مرتبط با هم سبب آسیب‌پذیری بیشتر و بیشتر جوامع مذکور می‌گردد. بنابراین بین سطح توسعه یک کشور و خطرپذیری در برابر بلایا ارتباطی تنگاتنگ وجود دارد. بنابراین لازم است که به مدیریت بلایا به‌عنوان یکی از اجزا و ابعاد مهم فعالیت‌های در راستای توسعه پایدار نیز نگرسته شود (جهانگیری، ۱۳۸۷: ۳۱-۳۰). بحران‌ها حالت انتشاری داشته و می‌توانند سایر عرصه‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی را نیز متأثر سازند. کشورهای چون ژاپن، از جمله کشورهای بحران‌خیز هستند که برنامه‌های مؤثری برای مدیریت بحران داشته‌اند که باعث مطرح شدن این کشور به‌عنوان یکی از مدیریت‌کنندگان موفق بحران شده است. از آنجایی که کشور ایران نیز بستر بلایای طبیعی فراوانی می‌باشد، ضرورت اصلاح، به‌روزرسانی و ارتقاء برنامه‌های مدیریت بحران در کشور کاملاً احساس می‌شود. با توجه به قابلیت‌هایی که در کشور ما وجود دارد طرح‌ریزی و به‌کارگیری چنین برنامه‌هایی دشوار به نظر نمی‌آید. اما چرا تاکنون نتوانسته‌ایم به‌عنوان

کشوری موفق و شناخته شده در مدیریت بحران مطرح باشیم؟ چه مشکلاتی بر سر راه مدیریت اثربخش بحران‌ها در کشور ما وجود دارد؟ ما در بخشی از این کتاب به این سؤالات پاسخ خواهیم داد. شایان ذکر است با توجه به اینکه برای بحران واژه‌های مشابه زیادی از جمله بلا، حادثه، فاجعه، فوریت، ریسک و ... در کتاب‌های مختلف به کار رفته است در این کتاب برای یکسان‌سازی واژه‌ها، به جای تمامی این کلمات از کلمه بحران استفاده شده است.

www.ketab.ir